

Söz'ün Anlamı:**Teolojik Dilin Paradoksal Görünümü Üzerine Bir Çözümleme**

Temel Yeşilyurt, İstanbul: İnsan Yayınları, 2016, 237 sayfa.

Ali SATILMIŞ*

Din dilinin veyahut teolojik dilin mahiyetine yönelik çalışmaların varlığı hususunda birkaç söz söylemek gerekirse, öncelikle Turan Koç'un Din Dili (1995) başlıklı çalışması ile din dili üzerine sunduğu; Din Dili Olarak Kur'an Dili (I. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, 1995), Kur'an Dili Açısından Söz-Anlam İlişkisi (Kur'an ve Dil: Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu, 2001) ve Ortak Din Dili ve Kültürü Oluşturma Açısından Klasikler (Türkiye IV. Dini Yayınlar Kongresi, 2009) isimli tebliğlerini zikretmek gerekmektedir. Yine, Kur'an Araştırmaları Merkezi'nin (KURAMER) düzenlediği çalıştaylarda sunulan ve daha sonra basılan Din Dili (2014), Din Dilinde Mucize ve Din Dilinde Gayb (Mucize ve Gayb Çalıştay, 2014) isimli tebliğler de bu sahada yapılmış önemli ve ciddi çalışmalara birer örneklik teşkil etmektedir.

Bu konuya dair yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere, "din dili" daha ziyade din felsefesinin konuları arasında kendine yer bulmaktadır. Kelâm ilmi zaviyesinden bu konuya dair -en azından- müstakil bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Konunun kelâm ilmi bağlamında ele alınmasının gerekliliği ise ortadadır, zira bu ilmin doğmasına zemin hazırlayan halku'l-Kur'an meselesi bir açıdan din dilinin mahiyetine yönelik ilk entelektüel tartışma olarak kabul edilebilir. Bu değerlendirme yazısının konusu olan Temel Yeşilyurt'un *Söz'ün Anlamı* isimli kitabı söz konusu boşluğun doldurulmasına yönelik önemli bir adımı teşkil etmektedir.

Temel Yeşilyurt'un çalışmaları, kelâm ilminin muhtelif sahalarına yönelik olmakla birlikte; iman, iman mahiyeti, dinî bilginin imkânı, çağdaş inanç problemleri ve din dilinin mahiyeti odaklı bir görünüm arz etmektedir. Değerlendirmeye konu olan bu kitap da söz'ün yani kelâmın anlamına ve paradoksal yapısına yönelik çeşitli tahlilleri ve çözüm önerilerini hedefleyen bir teliftir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

Kitabın genel planı, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Önsözünde teolojik dilin yapısının paradoksal bir görünüme sahip olması sebebiyle teoloğun karşı karşıya geldiği bazı sorunlara değinen yazar, paradoksal ifadelerin hakiki bir sorun teşkil etmeyeceğinin ve teoloğun yeterli çaba harcaması sonucunda bu sorunun çözülebileceğinin altını çizmektedir. Kitabın isminde geçen “söz” kelimesinin ise geleneksel adlandırmasıyla “el-keîâm” a tekabül ettiğini belirtmektedir. “Teoloji ve Dil” başlığını taşıyan giriş bölümünde yazar, keîâm ilminin dil ile olan ilişkisi üzerinde durmaktadır. Buna göre teolojik dil ile haşır neşir olması bakımından mütekelîm aslında kuvvetli bir dil uzmanı olmak durumundadır. Bu açıdan kelim ilmi “genelde dinin inançlarıyla ilgili özeldede Tanrı hakkında tutarlı ve anlamlı söz söyleme becerisi ya da sanatıdır” (s. 18).

“Söz’ün Mahiyeti” başlıklı birinci bölümde, teolojik dilin yapısı, mantığı, imkânı ve teolojideki linguistik güçlüklerle değinilmektedir. Teolojik dilin yapısı hakkındaki irdelemelerin genellikle sadece literal, anolojik veya alegorik bakımlardan ele alındığı kanaatini taşıyan yazar, teolojik dilin tümünü eşit bir şekilde dikkate alması gerektiğini düşünmektedir. Yazar teolojik dilin imkânı hususuna, inanan bir birey için Tanrı hakkında konuşmanın zorlukları barındırsa da, mümkün olduğunu ifade ederek başlamaktadır. Nitekim inancın dayanağı olan kutsal kitap bir bakıma Tanrı’nın kendi hakkında konuşması sonucu ortaya çıkmıştır ve dinlerin iman manifestosu da Tanrı’nın sözlü ikrarına dayanmaktadır. Bununla birlikte özellikle İslâm’da olduğu gibi müteâl bir Tanrı’dan bahsetmek birtakım güçlükleri barındırmaktadır. Yazarın teolojik dilin boyutu hakkındaki ifadelerine bakıldığında, onun iki boyutu olduğundan söz etmektedir: Aşkınlık boyutu ve içkinlik boyutu. Kur’an’ın ifadelerinden her iki boyutun da çıkarılabileceğini kaydeden yazara göre, ikisinin de mutlak kullanımı problemli görünmektedir. Mu’tezile ve Mücessime örneğini bu meyanda zikreden yazar, dengeli bir kullanımın her ne kadar paradoksal bir yapıyı beraberinde getirirse de anlamlılığına hâlel getirmeyeceğine vurgu yapmaktadır.

“Söz’ün Paradoksal Yapısı” ismini verdiği ikinci bölümde yazar, paradoksun doğası üzerine çeşitli analizlere girişmekle işe başlamaktadır. İslâm dini söz konusu olduğunda ne dinin kendisi ne de Tanrı’nın aşkın yapısı özsel bir paradoks içermektedir. Ancak paradoks, insanın doğasının ve sınırlılıklarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de hem insanlar normal konuşma dilinde hem de teologlar kullandıkları dilde paradoksları istememektedirler. Paradoks kavramının aslının Yunanca, “aykırı, zıt” anlamına gelen para ile “düşünce, görüş” anlamına gelen doxa sözcüklerinin birleşiminden meydana geldiğini (s. 83)

kaydeden yazara göre terimin ifade ettiği anlam, gerçekte değil sadece görünüşteki çelişki ve uyuşmazlıktır. Bu noktadan sonra paradoksun linguistik görünümü üzerine kelam etmeye başlayan yazar, öncelikle her teolojik girişimin açıklık, anlaşılabilirlik, tutarlılık ve anlamlılık unsurlarını barındırması gerektiğini öne sürmektedir (s. 90). Mantıkî açıdan bunların teker teker kritiğinin yapıldığını ve çoğunun yetersiz bir eleştiriye tabi tutulup teolojik dilin, onu anlamsızlığa eş-değer addeden pozitivist bir indirgemecilikle ele alındığından yakınmaktadır.

Teolojik dilin paradoksal yapısının nasıl olduğunu anlatma babında yazar, öncelikle teolojide paradoksu doğuran sebepleri saymakla işe başlamaktadır. Sonraki bağlamda dilin yapısına değinen yazar, dilin aslında nesnelere yerini tutmaktan çok ona işaret eden semboller olduğunu dile getirmektedir. Örneğin bir “kalem” sözcüğüyle yazı yazamaz, bir “yatak” sözcüğünün üzerinde uyuyamayız (s. 106). Dolayısıyla sözcükler hangi bağlamda kullanılırsa kullanılsın, referansta bulunduğu düzlemi eksik bir şekilde temsil etmektedir.

Üçüncü ve son bölümde yazar, teolojik dilin problemlerine birtakım çözüm önerileri getirmektedir. Teolojik söylemin anlamlılığının sadece günümüz doğrulanabilme kıstaslarına tabi tutmak yerine, dilin fonksiyonel çözümlenmesi teklifini öne süren yazara göre bir önermenin nasıl doğrulanacağını değil, nasıl ve niçin kullanıldığını dikkate almak gerektiğini belirtir (s. 127). Aynı şekilde ortaya konulan teolojik inşanın tutarlı olması gerektiği ve kendine özgü bir anlam türüne sahip olması gerektiği üzerinde durmuş, ancak bunu gerçekleştirirken teolojik dili metafizik ile özdeşleştirmekten kaçınılmasının ve bilimin anlamlılık kriteriyle aynı kulvarda yarışırılmamasının önemine vurgu yapmıştır (s. 129).

Yazar bu bölümde teolojik dilin anlamlılık ölçütlerini de belirlemeye çalışmıştır. Buna göre teolojik dilin –hepsi de teolojiye özel bir biçimde olmak üzere- kesinlik, nesnellik, tutarlılık, literallik, açıklanabilirlik gibi anlamlılık ölçütleri bulunmalıdır. Ancak söz konusu ölçütler daha önce de belirttiği gibi pozitivist ve katı analizci bir tutumla kullanılmamalıdır. Yazar bu konuda ılımlı bir yolun benimsenmesi gerektiğine ve mezkûr ölçütlerin kapsamının bilimsellik ile kısıtlanmaması gerektiğine, dolayısıyla her ilim dalında olduğu gibi teolojinin de kendi anlamlılık ölçütleri içinde değerlendirilmesinin önemine değinmiştir.

Sonuç bölümüne geçmeden evvel kelâmi literatürden ezeli bilgi ve özgür irade, iki fail paradoksu ve ne aynı ne gayrı paradoksunu örnek vererek konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Ezeli bilgi ve özgür irade paradoksu konusunda iki aşırı ucu temsil eden Cebri ve Mu‘tezili görüşü eleştiren yazar, Mu‘tezili düşüncenin insanın

fillerinin yaratıcısı olduğunu savunup, Tanrı'nın nasslarda bildirilen ilahi bilgi ve iradesini insan eylemi dışında bıraktığını dolayısıyla nasslar ile açıkça çeliştiğini zikretmektedir. Hâlbuki Mu'tezile'nin insana yüklediği yaratıcılık vasfının Tanrı'nın iradesini kısıtladığını söylemek mümkün görünmemektedir. Zira Mu'tezile'ye göre insanın "yaratma" kudreti kendisine Tanrı tarafından bahşedilmiştir. İnsandaki yaratma anlamı bizâtihi yoktan varlığa getirme anlamı taşımamaktadır. Ayrıca Mu'tezile'nin Tanrı'yı her türlü benzerlikten arındırma hususunda çok titiz davrandığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla Mu'tezile'nin Tanrı'nın yaratması ile kulun yaratmasını aynı varlık düzleminde değerlendirdiklerini söylemek doğru olmayacaktır. Aynı şekilde yazar felsefecilerin "Allah cüz'ıyyâtı bilmez" ifadesinin Allah'ın kuşatıcı bilgisine halel getireceğini düşünmektedir. Oysaki felsefecilerin bu sözü ile Allah'ın bilgisizliğinin değil, bilakis O'nun cüz'ıyyâtı insan gibi zaman ve mekâna bağlı olmadan küllî olarak bildiğinin kastedildiği İbn Rüşd tarafından kaydedilmektedir.

Nihai tahlilde teolojik dilin sözde paradokslarının esasında çözülebilir ve anlaşılabilir kılınabileceğini kanıtlama çabasında olan yazar, genel olarak çalışmasını ayrıntılı dil ve mantık tahlilleri ile doldurarak akıcılığının yitirilmesine sebep olmuş görünmektedir. Ayrıca bazı kavramların açıklanması konusunda geleneksel birikimden ziyade Batılı birikimden yararlanılması çalışmanın bir diğer eleştiriye açık konusunu oluşturmaktadır. Paradoksların bir İslamî teoloji/kelâm problemi olarak ele alınacağını ifade eden yazarın kullandığı dil felsefî bir dil görünümündedir. Çoğu terimler için kelâmî literatürdeki kullanımından ziyade Batılı referanslarca kullanılan ifadelerin seçilmesi –özellikle Allah yerine neredeyse çalışmanın tümünde Tanrı kelimesinin kullanılması- okuyucuda bir ölçüde hayal kırıklığı meydana getirmektedir.

Bununla birlikte sözü edilen eleştirilerin çalışmanın kıymetine gölge düşürmediğinin de altını çizmek gerekir. Eser, bu konuyu ele alan sahasındaki nadir çalışmalardan olması bakımından takdire şayandır. Ayrıca kaynakların kullanımında gösterilen titizlik ve kapsamlılık, günümüz disiplinler arası çalışmalar için güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Temel Yeşilyurt'un bu kitabının, teoloji veya kelâm ilmindeki bir problemi sıkı bir tahlile tabi tutup ayrıntılı bir şekilde açıklamaya gayret eden, ayrıca deyim yerindeyse "gri alanlara" önem veren bir çalışma olması sebebiyle, bu konudaki diğer çalışmalar için önemli bir ilham kaynağı olacağı düşünüyoruz.